

Judarna i Sverige

Under många århundraden tilläts endast lutheraner att besöka och bosätta sig i Sverige. Denna lag upprepades gång på gång och visar på att det skedde många överträdelser mot detta förbud. De första judarna vi känner till namnet på var Samson Efraim och dennes son Efraim Samson, som 1702 besökte Stockholm och Göteborg i affärer. På efterfrågan av Ostindiska Kompaniet tilläts utlänningar och således även judar från 1733 och framåt att besöka Göteborg under pågående auktioner. Mellan åren 1729 och 1734 bodde en liten grupp judar om 8 personer i staden.

Allt detta förändrades 1775 när kung Gustav III tillät Aaron Isaac av Mecklenburg att bosätta sig i Stockholm. För att göra det möjligt att efterfölja de judiska religiösa föreskrifterna vid gudstjänst – vilket kräver 10 vuxna män – tilläts han även att ytterligare medföra några judiska familjer in i landet. Samma år förklarades ön Marstrand utanför Göteborg Porto Franco (frihamn) och alla utlänningar, även judar, tilläts bosätta sig där. Fem år senare kan man finna den första judiska familjen i Göteborg.

1782 tilläts judar officiellt att bosätta sig i Stockholm, Göteborg och Norrköping och några år senare även i Karlskrona, men det fanns fortfarande många restriktioner av vilka de flesta övergavs 56 år senare.

1873 erhöll judar fullständiga medborgerliga rättigheter. De första judiska grupperna immigrerade till Sverige huvudsakligen från Danmark och Tyskland och de blev strax viktiga industrimän, köpmän och bankirer. Deras ättlingar bidrog till stor del till Sveriges intellektuella liv i form av prominenta konstnärer, poeter, skribenter, politiker, historiker och beskyddare av konst.

Mot slutet av 1800-talet anlände många grupper från Östeuropa. Under 1930-talet hade små judiska grupper från Tyskland, Österrike och Tjeckien turen att tillåtas emigrera till Sverige. Under Andra Världskriget lyckades ungefär hälften av de norska judarna fly till Sverige, och 1943 fann nästan alla danska judar skydd i det neutrala Sverige. Majoriteten av dessa skandinaviska judar återvände till sina respektive hemländer efter krigets slut.

1945, under krigets sista dagar och perioden som åtföljde denna togs tiotusentals överlevande från koncentrationslägren emot i Sverige och många av de räddade judarna stannade kvar för gott. 1956 kom judar från Ungern och 1969 välkomnades cirka 2000 judar från Polen.

Trots att många judar förlorades genom assimilation inom den judiska församlingen, översteg de nya vågorna av nykomlingar till antalet alltid dem som gick förlorade.

Sverige har den största andelen judar i Skandinavien. Bortsett från Israel är Sverige det enda land som mer än fördubblat sin judiska befolkning sedan Andra Världskriget – från 5000 år 1933 till 15 000-17 000 idag, av vilka ca 10 000 är medlemmar i judiska församlingar. Judiska församlingen i Stockholm har ca 6000 medlemmar och dessa inkluderar även de mindre judiska befolkningsgrupperna i olika städer norr om de stora sjöarna. Judiska församlingen i Göteborg har ca 1800 medlemmar och det finns ytterligare ca 150 i den närliggande staden Borås och enstaka familjer i olika städer i de västra delarna av Sverige. Judiska församlingen i Malmö, vilken även inkluderar mindre städer i de södra delarna av Sverige, har ca 1300 medlemmar. Alla de judiska församlingarna i Sverige samarbetar med Centralrådet för de judiska församlingarna i Sverige.

Det finns synagogor i många städer men endast en del av dem kan få ihop till en minjan (de tio vuxna män som behövs för en gudstjänst) vid judiska helgdagar. I Stockholm finns tre synagogor med regelbundna gudstjänster; Stora Synagogan (som invigdes 1870) vilken är konservativ i den europeisk-liberala traditionen, och de två övriga är ortodoxa. I Göteborg finns Stora Synagogan (som invigdes 1855) vilken är konservativ, och den lilla, Minjen, som är ortodox. I Malmö och på övriga platser finns bara en synagoga och dessa olika synagogor följer de ortodoxa ritualerna.

Enligt förordningen från 1782, att slutligen tillåta judar att bosätta sig i tre av de svenska städerna, mer känt som "Judereglementet", var avsedd att rikta sig mot utlänningar. Dock föddes den nästkommande generationen delvis i Sverige och önskade accepteras som lojala svenska undersåtar. Kung Karl XIV Johan, som tidigare var fältmarskalk under Napoleon, var starkt färgad av de nya franska idéerna att acceptera judar som franska medborgare och utfärdade 1838 ett dekret rörande de rättigheter och de skyldigheter som "mosaiska trosbekännare" hade som svenska medborgare, vilket var en viktig reform och ett stort steg framåt mot jämställdhet.

Nästan 100 år efter att de första judarna bosatt sig i Sverige röstade båda kamrarna i

Parlamentet 1873 för att ge Sveriges judar fullständiga medborgerliga rättigheter. Vid det laget var det den fjärde generationen som drev verksamheten inom den judiska församlingen, och de var aktiva inom alla delar av det judiska livet.

Den femte generationen var på många sätt totalt assimilerad, men mot slutet av 1800-talet kom en ny våg av judar invandrande från Östeuropa efter förnyade ryska pogromer. Dessa nya immigranter samlades runt sin lilla "shul" (ortodox synagoga) och allteftersom tiden gick och de gamla judiska familjerna lämnade fållan, formade dessa nu bulken av den judiska församlingen. I våra dagar är de flesta ättlingar till denna grupp de som besöker gudstjänsterna i Stora Synagogan medan andra föredrar "shul". För mer än två årtionden sedan transformerades den till en vacker synagoga som inryms i en fastighet på församlingens ägor.

Under de första årtiondena på 1900-talet grundades en av landets större varuhuskedjor av H G Turitz från Göteborg, och samtidigt var Joseph Sachs från Stockholm delaktig i ansvaret för bildandet av det berömda NK-varuhuset, Nordiska Kompaniet

På 1930-talet tilläts ett fåtal flyktingar från Nazi-Tyskland att bosätta sig i Sverige och nya familjer anlände från Tyskland, Österrike och Tjeckoslovakien till Göteborg. På 1940-talet flydde de första norska judarna till det neutrala Sverige, och sedan kom de danska, men så gott som alla dessa skandinaviska judar återvände till sina hemländer vid krigsslutet.

Under våren och sommaren 1945 kom de "vita bussarna" med överlevande från koncentrationslägren, 1956 anlände flyktingar från Ungern och 1969/1970 från Polen. Alla dessa nya immigranter bidrog till att de judiska församlingarna blomstrade. Församlingarnas multikulturella karaktär är mycket viktig med tanke på den internationella judiska strukturen gällande församlingens aktiviteter.

Den generation som såg Andra Världskriget rasa utanför detta neutrala land och de som upplevde fasorna under nazitiden, känner ett stort ansvar för sina bröder och systrar i de länder där människor förtrycktes. Och denna samma generation, som även såg återfödelsen av den judiska staten, är fullt medvetna om att de har bevittnat en närapå messiansk händelse.

Utdrag ur text av Hans W Levy

